

proslulého antického dobyvatele. Bull upozorňuje na nebezpečí přílišného upozadování vernakulární narativní tradice první kruciáty, jež podle jeho přesvědčivě podaného názoru sehrála velmi důležitou roli při fixaci této centrální události v historické paměti evropského Západu. Dále si všímá procesu převypravování narativu *Gesta francorum*, považovaného novějším badáním za prvořadý pramen a někdy až za očitě svědectví přímého účastníka výpravy. Autor však neopomíná skutečnost, že rovněž toto anonymní očitě svědectví vykazuje prvky *res gestae* vůdců výpravy, epiky, záznamu o pouti, vizionářské literatury, hagiografie, kázání a je oškozeno odlehčenými příběhy. Křížáckým vyprávěcím pramenům, s výjimkou Guibetra z Nogentu, naopak upírá obecně etnografický úhel pohledu, v kronikách se tedy neodehrává střet dvou monoteistických náboženství, ale nerovnoměrná bitva mezi zjevenou pravdou a odmítaným pohanským polyteismem.

David M. Freidenreich se ve dvou studiích, jež uzavírají zdařile koncipovanou úvodní část encyklopedie, nejprve zaměřuje na postavení křesťanů v právních názorech imámské ší'itské komunity v raném a klasickém období, aby se následně věnoval postavení muslimů v kanonickém právu v pětisetletém období od roku 1000. V případě imámské odnože ší'ity autor nemá možnost se opírat o obsáhlejší syntetické zpracování tématu, a ohlašuje proto předložení vlastní syntézy. I s ohledem na zajímavé podání vývoje konceptu *dhimmi* a *kafr* (nevěřící či doslova odpůrce Boha) je jistě důvod se na avizovanou knihu těšit. Na celé řadě pramenných zmínek Freidenreich dokládá, že vývoj názorů ší'itských právních škol lavíroval mezi přiznáním křesťanům a potažmo i židům postavení chráněné menšiny (lid knihy) na straně jedné, na straně druhé pak bylo jednostranné zamítnutí křesťanů, kterým v souladu s pojetím imámských ší'itů zcela chybí přístup k pravému zjevenému náboženství, a tedy k Bohu, jež může zprostředkovat pouze imám. Freidenreich se domnívá, že takto vyhraněný postoj, který ovšem není všeobecně sdílen všemi právními školami imámských ší'itů, je i výsledkem dlouhodobého soupeření se sunnity a snahou distancovat se od nich. Ortodoxní muslimové totiž křesťanům v souladu se sunnou přiznávali „privilegované“ postavení lidu knihy. Mnohem intenzivnější pozornost naopak badatelé věnovali postavení muslimů, označovaných *Saracéni*, v kanonickém právu vrcholného a pozdního středověku. Aniž by autor zahlcoval čtenáře extenzivním citováním literatury, upozorňuje na zásadní příspěvky

k tématu a především na pramenné doklady, což s ohledem na jejich roztroušenost hodnotím jako velmi pozitivní a praktický aspekt.

Ústřední část knihy sestává z více než stovky chronologicky řazených hesel. Zahrnuta přitom byla pouze ta díla, jejichž autoři se výraznějším způsobem vyjadřují k opačné věroučné komunitě či jejich postoj utvářel obraz odlišného náboženství. Každé heslo se přitom dělí na dvě části. Zatímco první je věnována biografii autora, druhá obsahuje rozbor jednotlivých děl, přirozeně se zaměřením na díla relevantní pro vzájemné vztahy muslimů a křesťanů. Při chronologickém rozsahu a avizované snaze mapovat práce v latině, řečtině, arabštině, syrštině a gruzínštině, napsaná v prostoru charakterizovaném jako širší oblast Středozeří, jistě nepřekvapí, že nebyla zařazena díla pouze s letnými zmínkami k tématu; autoři se ale snažili zmínit i nedochované texty, a pokud okrajová zmínka výrazněji ovlivnila tradici, byl to pro ně dostatečný důvod toto dílo začlenit.

Vysloveně sympaticky působí skromný přístup editorů, kteří vzhledem k rozsahu zpracovávané látky doslova postulují chyby, dané, to je nutně doplnit na jejich omluvu, i značnými posuny badání. Vyzývají čtenáře k případným korekcím a doplněním bibliografie, jež bude následně v rozšířené podobě zpřístupněna na internetových stránkách nakladatelství. Nezbyvá než dodat, že byla předložena velmi zajímavá publikace, přínosná snad pro všechny mediévisty, nejen pro specialisty na církevní dějiny, dějiny křížových výprav či historiografii vrcholného středověku.

JIŘÍ KNAP

Ráj, peklo a očistec ve středověkých viděních, ed. Magdalena MORAVOVÁ, Argo, Praha 2011 (= Memoria mediae aevi 15)

284 s., ISBN 978-80-257-0543

Publikace s lákavým titulem *Ráj, peklo a očistec ve středověkých viděních* zahrnuje překlady sedmnácti latinsky psaných vidění, jejichž zaznamenání spadá do období od konce 6. do počátku 13. století. Při výběru textů se vydavatelé zaměřili především na vidění, která dosud nebyla přeložena do češtiny, dalším cílem pak bylo nastínit vývoj tohoto literárního žánru a zároveň měnících se představ o jednotlivých částech

křesťanského zászvěti – ráji, peklu a očistci. Jak ovšem přiznává v ediční poznámce Magdalena Moravová, některá významná vidění, jako např. *Wettinovo* nebo *Godšalkovo*, do tohoto výboru zařazena nebyla.

Fundovaná předmluva Pavlína Cermanové a Martina Nodla nás uvádí do světa (nejen) středověkých snů (*somnia*), vidění (*visiones*) a zjevení (*revelationes*) – termínů, které se po dlouhou dobu překrývaly a zaměňovaly. Autoři podávají přehled vývoje tohoto postupně vznikajícího žánru od antiky až po konec středověku, věnují se různým typům snů a dále pak vlivům biblických a apokryfních textů, spisů církevních Otců a v neposlední řadě též antické, germánské a keltské mytologie na utváření středověkých konceptů ráje, pekla a zejména očistce. Všimají si také motivů, které se ve viděních opakují, prostředí, ve kterých vidění vznikala, i typů osob, kterým se vidění dostávalo. Předmluva zdůrazňuje rovněž význam období 12. století, kdy žánr vidění dosáhl svého vrcholu a stal se oblíbeným i mezi laiky. Jako jedno z nejpopulárnějších v tomto období autoři uvádí *Vidění rytíře Oweina* a jeho vyprávění o cestě do *Očistce sv. Patrika*, které bylo hojně čteno a kterému se záhy dostalo i překladů do národních jazyků. Svě stopy toto bájně místo zanechalo i v Čechách v podobě české verze *Jířkova vidění*. V závěru předmluvy je krátce zmíněna proměna žánru vidění, ke které dochází ve vrcholném středověku, kdy se začíná klást důraz na mystické prvky a motivy Kristova utrpení.

Antologii je kromě předmluvy předřazena i kapitola *Vidění a jejich autoři*, v níž editorka podává heslovitý přehled vidění obsažených ve sborníku, jejich datace a stručně představení původu, autorů a obsahu. Krátce je zmíněn i jejich význam, souvislost s jinými texty a případně také počet dochovaných rukopisů; jednotlivá hesla pak uzavírá odkaz na použitou ediční předlohu a jméno překladatele (Jana Engelbrechtová, Josef Förster, Eva Hladká-Kučernáková, Magdalena Moravová a Jana Zachová).

Vidění jsou v knize řazena chronologicky. Původní texty byly často začleněny do obsáhlejších spisů, žánrově velmi různorodých. Tři krátká vidění, která jsou zároveň nejstarší v tomto výboru, uvádí ve svých *Rozmluvách* Řehoř Veliký, některá jiná známá vidění (např. *Vidění sv. Furse* nebo *Drythelmovo vidění*) jsou součástí *Církevních dějin národa Anglů*, sepsaných Bedou Ctihodným, ale s jejich pozdějšími verzemi se můžeme setkat i v *Historickém zrcadle* Vincenta z Beauvais či ve *Zlaté legendě* Jakuba z Voragine. Nejstarším samostatným viděním zařazeným

do této sbírky je *Barontovo vidění*, zapsané na počátku 8. století. Vidění také mohla být popisována v dopisech, což je mimo jiné případ *Vidění wenlockého mnicha*, o kterém zpravuje ve svém dopise sv. Bonifác abatyši Eadburgu. Některá z vidění mají politický charakter – jde např. o *Vidění jakési prosté ženy*, *Vidění kněze Bernolda* nebo *Vidění Karla Tlustého*. *Walchelino vidění* je zachyceno v *Církevních dějinách*, které složil Orderik Vitalis, zatímco *Vidění matky Guiberta z Nogentu* můžeme nalézt v Guibertových autobiografických pamětech. Původně samostatnými texty byly *Život, vidění a smrt bezelstného Orma*, *Alberikovo vidění a Tnugdalo vidění*. *Gunthelmovo vidění* bývá připisováno Petru Ctihodnému, autorem *Vidění jednoho mnicha* je mnich Rudolf z kláštera v bavorském Kaisheimu. Asi nejstarším vyprávěním o tzv. Očistci sv. Patrika je již zmíněné *Vidění rytíře Oweina*, které zapsal Jindřich ze Saltrey, toto místo však bývá hojně zmiňováno i v dílech jiných středověkých autorů. Konečně posledním viděním zařazeným do sbírky je *Thurkillovo vidění* zachované v *Anglické kronice* Ralfa z Coggeshallu.

Překlady z latiny do češtiny jsou kvalitní, v některých případech nicméně mohla být zvolena vhodnější vyjádření. Například hned v nadpisu úvodního textu Řehoře Velikého (s. 27) může trochu zmást výraz „odvolání“, v originálu *revocatio*, který v češtině evokuje spíše „odvolání někoho z funkce“ či „odvolání se proti nějakému rozhodnutí“. Také spojení „ponořit někoho do plamenů“, použité ve stejném textu, nemuselo být přeloženo takto doslovně (v latinském originálu stojí na tomto místě sloveso *mergere*). Ve výčtu vlastností bezelstného Orma je výraz *tardus ad iram* přeložen poněkud otrocky jako „pomalý k hněvu“ (s. 95). To jsou ovšem spíše drobné nedostatky, ke kterým při převodu textů z jednoho jazyka do jiného nutně dochází.

Antologie *Ráj, peklo a očistec ve středověkých viděních* tvoří společně s *Bájnými plavbami do jiných světů*, které v edici Memoria medii aevi vyšly o rok dříve, pestrý reprezentativní vzorek, který nás vtáhne do středověkých představ o světech jiných, než je ten náš pozemský. Zároveň se už nyní můžeme těšit na další připravovanou knihu, *Středověké pověsti, mýty, sny a vidění*, která tento náš obrázek ještě rozšíří.

DANA ADÁMKOVÁ